

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

ПЛЮСНОВ МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ

**ЕКОНОМІЧНА ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ
РИНКОВИХ ВІДНОСИН**

**Спеціальність 08.01.01.
політична економія**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Київ - 1996

330.1

00757257 (X)

Дисертація є рукописом

Дисертаційна робота виконана у відношенні міжнародних відносин НАН України

відносин Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: доктор економічних наук
ПЛОТНІКОВ ОЛЕКСІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ВОРОНА ВАЛЕРІЙ МИХАЙЛОВИЧ
кандидат економічних наук, доцент
БЕБЕЛО АНАТОЛІЙ СЕМЕНОВИЧ

Провідна установа: Інститут економіки НАН України

Захист дисертації відбудеться 24 " грудня 1996 року о 14 годині
на засіданні Спеціалізованої вченої Ради Д.01.53.01.

у Київському державному економічному університеті за адресою:
252057, м. Київ-57, проспект Перемоги, 54/1, аудиторія 317.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського державного економічного університету.

Автореферат розісланий 22 " листопада 1996 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої Ради
кандидат економічних наук,
доцент

ФУКС А.Е.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІ

Актуальність теми. Перехід до ринкової економіки потребує глибокого теоретичного осмислення як загальних закономірностей становлення і функціонування ринкової системи як цілості, так і дослідження нашої національної специфіки руху до повноцінного ринку. При цьому, звичайно, важливо через призму національної специфіки переосмислити досвід ринкового реформування інших країн.

Початий в Україні у 90-х роках процес трансформації адміністративно-командної економічної системи в ринкову, — це визнання того, що загально-історичні товарно-грошові відносини об'єктивно притаманні будь-якій сучасній економіці. Усі ж наступні відносини формуються на їх основі. У цьому випадку актуальність проблеми дисертаційного дослідження обумовлюється передусім її місцем в економічній теорії, зокрема, в політичній економії, тією значимістю, яку її розробка має для збагачення теорії ринку і методологічного обґрунтування пошуку раціональних шляхів виходу з економічної кризи, обумовленої переходом до соціально-орієнтованого ринкового господарства.

Відсутність розроблених чітких методологічних принципів з проблем взаємозв'язку процесів становлення, функціонування ринкових відносин і рівня концентрації, централізації виробництва і капіталу, на наш погляд, породжує основну групу проблем і деформацій на магістральному шляху руху до ринкової системи господарювання в більшості постсоціалістичних країн, у тому числі, що найважливіше, в Україні.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

У цьому зв'язку важливо, по-перше, чітко визначати і розрізняти зміст таких процесів як „концентрація“, „централізація“ виробництва (капіталу) та його „монополізація“. По-друге, враховувати, що світовий досвід, про що вже відмічено в літературі, спростовує тезис про те, що перевага дрібних фірм на ринку, тобто низька концентрація виробництва— є необхідна і достатня умова для ефективної конкуренції.

Недостатня наукова розробка вказаних проблем зумовлена не тільки повизною їх для української економіки, але і тим, що конституюючі елементи ринкових відносин (плюралізм форм власності, сфера, що сприяє розвитку конкуренції, відповідна інфраструктура та інше) практично тільки-но формуються і, що цілком природньо, ще не виявились належною мірою. Більше того, частина цих процесів має вкрай суперечливий, деформований, а поде-куди і латентний характер. Ускладнює кардинальне реформування економіки і політичне протистояння в країні, а також існуючі в деяких регіонах відцентрові спрямування.

У той самий час в радянській економічній літературі широко досліджувались проблеми усупільнення концентрації, централізації, а також частково, диверсифікації виробництва, по результатах яких були надруковані достатньо глибокі і змістовні праці. Однак, тут панували теоретично односторонні концептуальні стереотипи, наприклад: за соціалізму, мовляв, підвищення концентрації і централізації, як провідних форм усупільнення виробництва, — це шляхи до його ефективності і зрілості всього суспільства. Значна більшість авторів стверджували, що за капіталізму ці

процеси ведуть тільки до загострення його внутрішніх суперечностей. І хоч соціально-економічні реалії не завжди вписувались в таку „теоретичну“ конструкцію, вона довгий час догматично постулювалась. Що до останнього, то це не заважало виникненню змістовних робіт з проблем концентрації і централізації, а також диверсифікації виробництва в капіталістичному суспільстві з боку „незащорених“ радянських економістів.

Правомірно підкреслити й те, що процеси концентрації виробництва нашими політекономами вивчались без необхідного взаємозв'язку з аналогічними тенденціями в фінансово-кредитній системі. Надто недостатньо досліджувались місце і функціональна роль останніх як факторів економічної централізації. Розвинені ринкові відносини завжди і скрізь характеризуються посиленням взаємозв'язку і взаємозалежностей між економічними суб'єктами. Вплив ринку в сучасному господарстві давно вже доповнений централізовано-регулюючою функцією — державним регулюванням, а також дією фінансово-кредитних інституцій та інших важелів інституціонально-функціональної ринкової інфраструктури, корпоративного менеджменту та інше.

Відомо, що в колишніх соціалістичних країнах на протязі багатьох років могутній потенціал економічного розвитку, закладений в кредитно-фінансовій системі, не використовувався. Свого роду традицією стала пасивність, млявість кредитної системи, а в банківській справі панувала моноструктура, яка створила стале підґрунтя для економічного застою.

Все це неминуче призводило до штучного обмежування

функціональних можливостей кредитно-грошових операцій, до їх протиприродного перетворення в фактор гальмування соціально-економічного прогресу.

Нині, з одного боку, закладаються основи ринково-орієнтованих банківської і фінансово-кредитної систем, а з іншого - проявляються елементи деформованості намічених прагнень, що стало одним з факторів протидії раціональній трансформації адміністративно-командної системи в ринкову.

Потреба у докорінному переосмисленні теоретичної спадщини, пов'язаної з аналізом товарно-грошових відносин у минулому, обумовлена і новими підходами до проблеми взаємозв'язку ринкових механізмів та відносин власності. Важливо здійснити перехід від аналізу процесів усупільнення за умов суспільної власності до осмислення тих же явищ відповідно до умов формування численних форм власності. При цьому необхідно враховувати, що світова економічна практика не в повній мірі може служити нам орієнтиром. Доведено, що досвід пострадянських держав, які переживають перехідний період, багато в чому унікальний: аналогів переходу до ринку від планово-командної системи, в якій не було елементів конкуренції і приватної власності, в світі не було.

Правомірно підкреслити, що важливим методологічним принципом дослідження будь-якої економічної проблеми, в тому числі і тієї, про яку написана ця праця, є постійне врахування тих реальних відносин, які втілюються в аналізуємих економічних явищах. Відповідно до цього повинен будуватись і апарат понять, що застосовуються.

Привертає до себе увагу той факт, що „економічна централізація“,

як явище, яке характерне для розвинутого ринкового середовища, досліджується в нашій літературі недостатньо. Більш того, воно ще тільки починає входити до наукового обороту. І це можливо пояснити. Ми, які пережили у недавньому минулому надмірну тотальну централізацію, немов би "соромимось" понять, категорій у чомусь схожих з цим нашим минулим.

Економічним дослідженням, які присвячені централізації, особливо потрібен новий підхід, але не в меншій мірі потрібна і нова „мова“, тобто нові поняття, категорії, які відображають реалії становлення і функціонування тенденцій централізації ринкового, а не планово-адміністративного типу.

Аналіз змісту сучасних публікацій з проблем трансформування нашої економічної системи показує, що окрім великої кількості статей, присвячених конкретним аспектам ринкових відносин (змісту і структурі ринку, проблемам фінансового і грошового обігу, бірж і податкової системи тощо)*, безпосередньо теоретичні спрямування багатьох вчених були зосереджені навколо дослідження нових парадигм, концепцій, моделей трансформації економічної системи в Україні, а також проблем роздержавлення та приватизації тощо. Тут необхідно відзначити публікації таких авторів: Білоруса О., Бесчасного Л., Богині В., Геєця В., Бажала Ю., Гоша О., Долишнього М., Єщенка П., Кваснюка Б., Ковальчука Т., Корнієнка В., Лукінова І., Нестеренка В., Мочерного С., Палкіна Ю.,

---

* Див.: публікації Гальчинського А., Панасюка В., Ревенка В., Савлука М., Суторміної В., Федосова В. та ін.

Пахомова Ю., Плотнікова О., Покритана А., Черняка В., Чухна А., Ястремського І. та інших. Різні сторони базисних основ становлення і функціонування ринкових відносин в постсоціалістичній економіці розглядаються в працях відомих російських економістів Абалкіна Л., Аганбегяна А., Білоусова Р., Бунича П., Куликова В., Петракова Н., Попова Г., Радаєва В., Ракитського В., Шаталіна С., Явлинського Г. і багатьох інших.

В своїх працях багато з відзначених авторів розглядають й окремі аспекти процесу економічної централізації як невід'ємної умови ефективного функціонування ринкових відносин. Однак цілісного дослідження даної проблеми, в т. ч. теоретичного аналізу місця і ролі банківської, грошово-фінансової системи як фактора економічної централізації в нашій науковій літературі немає. Хоча, думається, теоретичне обґрунтування змісту і аналізу форм виявлення ринкової „економічної централізації“ має принципове значення для вирішення практичних завдань, стабілізації процесів відтворення на макро- і мікрорівнях в нових економічних реаліях.

Актуальність наведених проблем, а також їх наукова нерозробленість, визначили вибір теми дисертації та основні напрямки дослідження.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України і відноситься до теми „Шляхи стабілізації і розвитку валютно-фінансової системи України в контексті світового досвіду“.

№ держреєстрації 0195V000802, шифр П.193/02.95.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційної праці є комплексний аналіз соціально-економічної природи (змісту) економічної централізації як невід'ємного суттєвого елементу ринкового механізму та обґрунтування конституційованої ролі в цьому процесі банківської і фінансово-кредитної систем за умов переходу від економіки постсоціалістичного типу до соціально-орієнтованого ринкового господарства.

Для досягнення мети дослідження необхідним було вирішення наступних завдань:

- розкрити об'єктивні передумови виникнення та протиріччя становлення процесу економічної централізації в ринковій економіці;
- уточнити зміст поняття „економічна централізація“, а також концептуально обґрунтувати її роль в становленні і раціональному функціонуванні ринкових відносин;
- обґрунтувати фінансово-промислову інтеграцію як фактор економічної централізації і, разом з цим,— найважливішу форму її виявлення;
- дослідити інституціонально-функціональні проблеми становлення цілісної банківської системи при переході до ринку і розкрити її місце в процесі економічної централізації.

Методологічну і теоретичну основу дисертації складають ключові положення формальної і діалектичної логіки про взаємозв'язки і взаємобумовленості функціонування економічних суб'єктів в ринковому середовищі, а також концептуальні положення ринкових теорій, в тому числі праці українських і закордонних вчених-економістів. При цьому

саме вчення про ринкову економіку як систему покладено автором в основу дослідження проблем економічної централізації в перехідних системах.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є відносини між економічними суб'єктами різних рівнів і сфер діяльності (виробничої, фінансової) в конкретно-історичних формах їх виявлення і, в першу чергу, на етапі переходу від адміністративно-командної економічної системи до ринкової.

Предметом дослідження виступають відносини щодо формування та розвитку економічної централізації.

Інформаційною базою дослідження є відчизняна та інших країн СНД монографічна література та періодичні видання, законодавчі акти України, статистична інформація Міністерства статистики України, а також наукові дослідження ряду західних економістів.

Наукова новизна дисертації полягає:

— в концептуальній постановці завдання дослідження процесу економічної централізації як об'єктивної умови і, разом з тим, фактора функціонування ринкових відносин на базі поєднання та взаємозв'язку стихійних саморегулюючих механізмів і державного індикативного регулювання;

— в обґрунтуванні змісту категорії „економічна централізація“, а також аналізі об'єктивних передумов її становлення, розвитку і функціонування в ринковому середовищі. Вперше феномен економічної централізації досліджено не тільки у відношенні до класичного середовища її зародження і функціонування, але і в контексті аналізу процесу

трансформування постсоціалістичної економіки;

— в реалізації методологічних і концептуальних підходів до дослідження фінансово-промислової інтеграції, як специфічного констатуючого фактору і найважливішої форми економічної централізації;

— в теоретичному і прикладному обґрунтуванні положень про координуючу роль промислово-фінансових груп в ринкових системах, що може бути використано при доопрацюванні Закону України „Про промислово-фінансові групи“;

— в розробці інституціонально-функціональних аспектів становлення цілісної банківської системи і обґрунтуванню нових аспектів національної банківської стратегії при переході до ринку в Україні.

Теоретична значимість праці полягає в тому, що проведені дослідження та отримані висновки становлять відповідний приріст знань в розвитку теорії становлення і функціонування ринкових відносин. Це дає можливість певною мірою концептуально по-новому подивитись і на загальну еволюцію ринкової системи господарювання.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що отримані наукові результати можуть сприяти раціоналізації процесів становлення ринкових відносин в Україні. Положення і висновки дисертаційного дослідження використовувались при виконанні планової науково-дослідної роботи Інституту світової економіки і міжнародних відносин (шифр П.93/02.95), при підготовці ряду нормативних документів і проектів законів Інститутом економіки НАН України, а також можуть бути використані при розробці, викладенні курсу „Політична економія“ (Основи економічної теорії) і спецкурсів з проблем економічної теорії.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження повідомлялись на Всеукраїнській науково-практичній конференції „Податки в Україні: теорія і практика (м. Луцьк, 1995 р.), міжнародній науково-теоретичній конференції „ Підприємництво в Україні і світовий досвід“ (м. Івано-Франківськ, 1995 р.), міжнародному теоретичному симпозиумі „Проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин“ (м. Київ, 1995 р.).

З теми дисертаційного дослідження надруковано 3 наукові праці.

СТРУКТУРА РОБОТИ

Вступ

Глава I. Передумови та умови економічної централізації в ринковій системі

1. Концентрація та централізація виробництва і капіталу в ринковому середовищі
2. Децентралізуючі засади в ринковій економіці
3. Економічна централізація як фактор функціонування ринкових відносин

Глава II. Механізм функціонування економічної централізації

1. Фінансово-промислова інтеграція як форма економічної централізації
2. Банківська система України на етапі переходу до ринку: шляхи становлення цілісності

Висновки

Перелік літератури

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

Універсальною домінантою будь-якого наукового дослідження, в тому числі і проблем переходу до ринкової економіки, повинно бути достатньо чітке теоретичне розуміння того, що собою становить предмет дослідження. В рамках наукової прогностики майбутнього національної економіки в дисертації обґрунтовується економічна централізація як суттєвий фактор раціонального функціонування зрілих ринкових систем. У цьому зв'язку через призму ретроспективного аналізу базисних тенденцій розвитку економічних процесів і явищ в роботі розкриті методологічні і теоретичні принципи дослідження економічної централізації в системі ринкових відносин. При цьому виявлені її діалектика становлення, функціонування і розвитку, а також багатоаспектність форм виявлення.

Концептуально обґрунтовано, що врахування характеру функціонування, рівень усупільнення виробництва і капіталу виступають висхідними передумовами раціональної трансформації авторитарної економічної системи до ринкової.

Усупільнення виробництва — це цілісний загальноісторичний процес подолання економічної відокремленості господарюючих суб'єктів різних галузей і сфер економічної діяльності. В механізмі усупільнення виділено три „блоки“: по-перше, функціональні форми усупільнення (концентрація і централізація, спеціалізація і кооперування та ін.); по-друге, структурні форми (інституціональні суб'єкти та ієрархічні їх рівні), а також, по-третє, об'єкти усупільнення (виробництво, капітал, прибуток та ін.).

В яких би функціональних, інституціональних або організаційних

формах процес усупільнення не відбувався, критерієм його адекватності рівня розвитку є відповідність до структури потреб. За умов становлення ринкових відносин усі ці форми (напрямки) усупільнення зазнають різко виражених динамічних змін. Перш за все в цей період для них властиві інтенсивні зміни диверсифікаційного характеру. Обумовлено все це, насамперед, тими новими „сигналами“, які виходять з ринкового середовища, що формується, та які віддзеркалюють активізацію механізму дії законів ринку, передусім — закону конкуренції.

Даний методологічний підхід дозволяє логічно обґрунтувати неспроможність посилок, які ще зустрічаються в теорії і на практиці, що чим більше абсолютно відокремлених господарюючих суб'єктів на ринку, і чим вони дрібніші, тим більш ефективний процес трансформування постсоціалістичної економіки. Навпаки, такий ринок менш чутливий до регулювання засобами бюджетно-фінансової політики. Нині про це свідчить і аналіз функціонування економік розвинених країн. Там, де вище рівень концентрації, централізації виробництва і фінансів, банківської справи, там вище ефективність фінансово-бюджетного регулювання та інвестиційної політики, що сприяє оптимізації відтворювальних процесів як на мікро-, так і макрорівнях.

Для механізму функціонування законів концентрації, централізації, як і перевага великого виробництва над дрібним, зовсім не означає, що необхідно створювати тільки великі підприємства, безперервно нарощувати їх потужності. У дисертаційному дослідженні обґрунтований інший висновок: сучасна економіка — є високоефективна за умов „багатоповерховості“ організаційного складу виробництва, коли

великий бізнес доповнюється і взаємодіє з багаточисленними суб'єктами малого та середнього бізнесу. З роботи доводиться, що сучасні форми спеціалізації виробництва (за умов НТР) створюють раніше відсутні умови для взаємодоповнення і розвитку ефективних інтеграційних зв'язків з дрібними, середніми і великими виробництвами.

В зв'язку з цим в роботі обгрунтовується, що власницькі мотивації підприємства в перехідній економіці (при наявності відповідних умов) можуть бути достатньо ефективними для суб'єктів малого і середнього бізнесу лише за умов їх оптимального поєднання з регуляторами, які розраховані на високу централізацію.

Обгрунтовується і така думка, що все це досягається за умов раціонального (за ринковими критеріями) суспільного поділу праці, включеності в мікроекономіку зв'язки, а також опосередкування відтворення фінансово-кредитними важелями та іншими механізмами ринкової інфраструктури.

Механізм взаємодії великого і малого (середнього) виробництва розкрито в контексті аналізу так званих „децентралізуючих технологій“, які є закономірним результатом сучасного етапу науково-технічної революції. В зв'язку з цим обгрунтовано, що при дослідженні даних тенденцій неправомірно зосереджувати увагу на динаміці показників концентрації тільки з урахуванням масштабів окремих підприємств (фірм), ігноруючи при цьому ступінь і характер їх коопераційних та інших зв'язків. Малі і середні господарюючі суб'єкти ефективні не просто самі по собі, а лиш в „полі тяжіння“ відповідних виробничих, фінансово-промислових структур (груп, комплексів, альянсів), які

характеризуються високим ступенем економічної централізації.

Проведене дослідження виявляє шляхи і форми становлення повиоцінної системи усупільнення за умов ринкових відносин, що формуються, де малі форми господарювання через систему контрактів, замовлень, угод є техніко-технологічно і фінансово інтегровані з великими корпораціями, промислово-фінансовими групами тощо. Такому взаємозв'язку сприяє сам ринок з його інфраструктурою і, особливо, фінансово-кредитною системою.

Аналіз місця, ролі малих і середніх форм господарювання в процесі відтворення за умов ринкової економіки дозволив автору зробити висновок і про те, що неправомірно абсолютизувати їх залежність від великих економічних структур. Більш того, економічно недоцільним є злиття їх в щось цільне, оскільки це з позицій власності може стати вельми шкідливим, блокувати процеси конкуренції в боротьбі за споживача.

В концептуально-теоретичному плані дисертантом доводиться, що виявленню суті і розкриттю змісту економічної централізації (як окремого феномену) сприяє урахування і аналіз наступних важливих обставин:

— по-перше, дослідження економіки як системи, в якій кожний елемент є взаємозв'язаний з багатьма іншими та детермінований ними. Тому і теоретико-практичний аналіз кожної із складових цієї системи, в т.ч. й економічної централізації, буде тим повніший, чим більший спектр явищ і процесів господарського життя буде спроектований в її бік;

— по-друге, розгляд ринкового господарства в якості економічної

системи, яка закономірно тяжіє до інтенсивного типу відтворення, оскільки базується на досягненні НТП. Через це вона не може бути понад міру децентралізованою і не буде ефективно функціонувати без достатньо високої економічної централізації;

— по-третє, аналіз централізації ринкової економіки як поєднуючої відшкочувальні взаємозв'язки і взаємозалежності в зв'язку з державним регулюванням;

Виходячи з цього, в дисертації обгрунтовано положення про те, що сучасний ринок об'єктивно потребує адекватної організаційно-матеріальної і виробничо-технологічної бази, що „розрахована“ не тільки на потоки, які характерні для вільної конкуренції, але і на ринкові сигнали, які ідуть від механізмів керування економічною централізацією.

За своєю суттю економічна централізація — це об'єктивний процес формування і функціонування оптимальних взаємозв'язків, взаємозалежностей між різними ринковими (господарюючими, інституціональними) суб'єктами, який забезпечує високоефективний процес відтворення як на мікро-, так і на макрорівнях. Через те, що наша постсоціалістична економіка поки що в значній мірі екстенсивна, на етапі її реформування неминує виникати тенденція до понадмірної, неоптимальної децентралізації. Економічна централізація в міру інтенсифікації є неминуча, тому що цей процес характеризує властивості і форми функціонування розвинутої ринкової економіки інтенсивного типу.

Аналіз того змісту економічної централізації, який визріває по мірі формування повноцінних ринкових умов, дозволив виділити в ньому наступні характерні аспекти:

— високий рівень розвитку великих організаційно-технічних форм функціонування виробництва (концентрації і централізації, диверсифікації тощо);

— цілісну фінансово-грошову систему на чолі з банками;

— систему ринків, в основі якої знаходиться фінансово-грошовий ринок;

— систему ринкових індивідуальних оборотів відтворення капіталу, товарів і прибутку, опосередкованих оборотом суспільного капіталу, опосередкованого економічною централізацією.

Все це принципово відрізняє цю форму централізації від існуючої адміністративної централізації.

В результаті проведеного аналізу теоретично і практично значимим є той висновок дослідження, що процес переходу до ринку — це не просто децентралізація як така, але і макропроцес, в якому існують і децентралізація (господарська відокремленість, диверсифікація суб'єктів і т. д.), і централізація (їх економічна інтеграція), але остання відіграє керуючу роль через формування відповідної ринкової інфраструктури. Якщо децентралізуюче начало в становленні ринку по суті базується на саморегулюванні та є стихійним і спонтанним, то протилежне йому, — централізуючі ринкові начала, — характеризуються свідомими діями соціально-економічних і політичних інституцій в т. ч. держави.

Запропонований в роботі концептуальний підхід щодо дослідження процесу економічної централізації за умов ринку дозволив аргументувати теоретико-практичні висновки про місце, функції і роль держави в перехідній економіці, про відтворення державою „здатності“ ефективно

діяти в ринковому середовищі.

Серед широкого спектру задач, які стоять перед нашою державою на цьому етапі ринкових трансформацій, обґрунтована необхідність її координуючого втручання в процес реконструкції виробничо-технологічного простору, а також інституціонального і функціонального становлення банківської і фінансово-кредитної систем, як важливих умов досягнення дієвої економічної централізації в перспективі.

Ретроспективний аналіз генезису, розвитку і сучасних форм прояву фінансового капіталу свідчить про правомірність використання і в сучасних умовах відомого висновку про те, що цей капітал — результат зрощення, злиття банківського і промислового капіталу. Об'єктивний процес інтенсивного переплетіння, злиття останніх і створення на цій основі фінансового капіталу полягає в тому, що саме в ньому всі інші фактори виробництва набувають вельми гнучку економічну форму для свого динамічного функціонування і розвитку. В фінансовому капіталі рельєфно виявляється усупільнення виробництва, а також становлення ефективного економічного контролю над проходженням процесів суспільного та індивідуального відтворення факторів виробництва.

В дослідженні зроблено акцент на тому, що фінансовий капітал — це не застигла категорія, а явище, що динамічно розвивається. При цьому зміни суті як би відстають від змін, які зазнають його організаційні форми, в яких він існує і за допомогою яких здійснюється відтворення та забезпечується отримання прибутку. Окрім традиційних форм виявлення („системи участі“, управління капіталами за дорученням та ін.), сучасна ринкова економіка характеризується зростанням ролі фінансово-

промислових груп і фінансових комплексів, що в роботі детально обґрунтовано.

На основі проведеного аналізу показано, що з точки зору цілісності процесів розвитку, які проходять в економіці, ці фінансово-промислові структури демонструють суттєві ознаки нинішнього етапу усунювання виробництва і економічної централізації (включаючи стратегію концентрації капіталу, встановлення бар'єрів входження до галузі тощо.). В ході дослідження значна увага приділяється розкриттю механізмів, які обслуговують формування і реалізацію стратегії інтеграції, взаємозв'язків промислово-технологічних комплексів і банків. В концептуальному аспекті фінансово-промислові структури трактуються як форма інтегрованого відтворення індивідуальних капіталів у розвиненій ринковій економіці, а не просте об'єднання фірм, банків на основі фінансових зв'язків. Їх єдність забезпечується юридичною власністю на елементи об'єданого капіталу. Тут економічна централізація виведена на якісно нову ступінь, яка зумовлює можливість отримання стабільного прибутку на основі узгодженого раціонального господарювання.

Аналіз економічної природи фінансово-промислових груп в дисертації ведеться, в першу чергу, з урахуванням їх загальних рис функціонування, які отримали розвиток в ринковій економіці Заходу в останні десятиріччя. Це і дозволило зробити теоретичний висновок, що функціонування фінансового капіталу в ринковому середовищі характеризується достатньо цілісним рухом і виступає, з одного боку, як суттєвий фактор формування економічної централізації, а з іншого— як важлива форма її виявлення. Систематизація дослідження проблем

функціонування фінансово-промислових груп, як вважає автор дисертації, має і практичну значимість для розробки ряду нормативних документів, Закону України "Про промислово-фінансові групи". В роботі сформульовані рекомендації, реалізація яких на практиці змогла б забезпечити посилення мотивацій, які активізували б прагнення банків інвестувати кошти в промисловість, а також мало б місце блокування поширених нині процесів "перекачування" коштів промислових підприємств в торговий капітал та в сферу фінансових спекуляцій.

В дослідженні показано, що для розвинутої економіки характерна широко розгалужена динамічна банківська система, де банки дійсно виступають в якості головного "першого" вузла національних економік. Вони мають можливість у значній, а часто і у вирішальній мірі впливати на керованість господарчого розвитку промислових і інших корпорацій, компаній, фірм, організацію обертання відтворення грошей і капіталу. Водночас найкращі банки, поряд з функцією оптимізації і активізації розвитку національних економік можуть нести в собі і заряд руйнівної енергії. Так, приватні банки, як і приватні страхові, інвестиційні компанії, а також пенсійні фонди можуть, відокремлюючись у своєму русі від національних економік, наносити шкоду соціальним програмам і іншим заходам, які не несуть комерційного змісту. В роботі висловлюється ідея в частині пом'якшення подібного негативного впливу.

Загальною тенденцією є і процес універсалізації діяльності комерційних банків, як суттєвої ланки фінансового ринку. Внаслідок цього, як підкреслюється в дослідженні, банки виконують свого роду роль керуючих учасників (суб'єктів) економічної централізації.

В дослідженні показано, що процеси становлення, реформування банківської сфери в наших національних умовах йдуть неадекватно вимогам ринку. В зв'язку з цим в дисертації, з урахуванням потреб економічної централізації, обґрунтовується ідея системного підходу в промислово- фінансовій і банківській стратегіях. Зокрема, мова іде про необхідність:

— формування організаційно-інституціональної дворівневої структури банківської системи;

— забезпечення правових основ взаємовідносин банківської системи з органами державної фінансової системи і підприємствами усіх форм власності;

— досягнення централізованого регулювання грошового обігу на основі встановлення чітких законодавчих норм взаємовідносин центрального і комерційних банків;

— розробки політики формування кредитних ресурсів, стимулювання банківських накопичень, а також вибору пріоритетів кредитної політики, забезпечення механізмів її реалізації.

В роботі запропоновані заходи для упорядкування взаємовідносин в дворівневій банківській системі країни з метою подолання платіжної кризи в народному господарстві.

В процесі практичної організації і функціонування банківської системи правомірно надати комерційним банкам нормативне право під непогашені кредити отримувати частку акцій (меншу частки контрольного пакету) підприємств-боржників, які приватизуються і відповідно - право участі в управлінні їх справами.

Системний структурно-логічний аналіз проблеми економічної централізації, ряд положень, висновків дослідження можуть бути теоретичною і практичною базою при створенні реальних передумов виходу економіки України з кризи, а також формування оптимальної моделі національного ринку.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

Аналіз процесів, які відбуваються в економіці перехідного періоду в Україні та інших постсоціалістичних країнах, показує, що врахування характеру та рівня усунювання виробництва і капіталу є вихідними передумовами раціональної трансформації адміністративно-командної економічної системи у ринкову. Показано, що раціональному функціонуванню розвинених ринкових систем закономірно відповідає високий рівень концентрації, централізації і диверсифікації як у виробництві, так і в банківській справі.

В ході дисертаційного дослідження аргументовано, що розширення сфери впливу малого підприємництва не протирічить закону концентрації виробництва, оскільки це пов'язано з динамічним розвитком розподілу суспільного поділу праці, ростом її капіталоозброєності в умовах інтенсифікації виробництва.

Розгляд ринкової економіки, як цілісної системи інтенсивного типу з об'єктивно відплатними взаємозв'язками і відносинами між різними господарюючими суб'єктами, де конституюючу роль відіграє банківська система, дозволив обґрунтувати регулюючу роль соціально-економічних і політичних інститутів (в т.ч. і держави) на етапах становлення і функціонування ринку; головна мета держави не керувати

ринковим механізмом, а створювати умови для його вільного, раціонального функціонування.

Ретроспективний аналіз генезису, розвитку і сучасних форм виявлення фінансового капіталу свідчить, що він є результатом злиття промислового і банківського капіталів, які виступають у формі різного типу фінансово-промислових груп. В роботі показано, що фінансово-промислові групи — це не просте об'єднання фірм і банків на базі фінансових зв'язків, а це форма спільного відтворення індивідуальних капіталів в розвинутій системі ринкових відносин.

Сучасна ринкова економіка характеризується розгалуженою динамічною банківською системою, в зв'язку з чим обгрунтована необхідність розробки на системному рівні стратегії реформування фінансово-кредитної системи. В роботі обгрунтовані головні напрямки цієї стратегії як на рівні Національного банку України, так і на рівні комерційних банків, сформульовані пропозиції щодо удосконалення грошово-кредитної політики держави на стадії формування ринкових відносин.

ПЕРЕЛІК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ряд положень дисертаційного дослідження викладені в таких публікаціях:

1. Про варіанти виходу з кризи за рахунок грошово-фінансової політики. Зб. ст. "Проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин". — Київ, - 1995 - 0,2 д. а. (Проведений системний структурно-логічний аналіз проблеми економічної централізації з точки зору впливу фінансового капіталу на процес становлення ринкових відносин).

2. Проблеми розвитку підприємництва в Україні як фактор функціонування ринкових відносин // Міжн. наук.- теор. конф. "Підприємництво в Україні і світовий досвід (тези виступів). - Івано-Франківськ, - 1995 - 0,2 д. а. (Досліджені фінансово-промислові групи і фінансові комплекси, як форми виявлення усуніщення виробництва і економічної централізації).

3. Про деякі принципи формування податкової системи в перехідний період до ринкової економіки // Податки в Україні: теорія і практика. Зб. наук. ст. -Луцьк, -1995 - 0,2 д. а. (у співавторстві, частка автора 0,1 д. а.) (Обгрунтовані шляхи удосконалення податкової системи з метою підвищення ефективності функціонування підприємств в умовах ринкової економіки).

Плюсов Михаил Васильевич

Экономическая централизация в условиях рыночных отношений.

Диссертация является рукописью.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. - Политическая экономия. Киевский государственный экономический университет. Киев, 1996.

В диссертационной работе представлены теоретическое обоснование и методологическое решение комплекса проблем, связанных с процессами экономической централизации в условиях рыночных отношений с учетом этапа переходной экономики Украины. Раскрыты объективные предпосылки, условия и противоречия процесса экономической централизации, концептуально обоснована её роль в становлении и рациональном функционировании рыночных отношений. На основе анализа переходных процессов обоснована финансово-промышленная интеграция как фактор экономической централизации и её важнейшая форма проявления. Исследованы и институционально-функциональные проблемы становления целостной банковской системы и раскрыто её место в процессе экономической централизации.

Ключові слова: економічна централізація, перехідна економіка, промислово-фінансові групи, банківська система.

Pliousnov Mikchail Vasiliyevich.

Economical centralization in the conditions of market relations

The dissertation is a manuscript.

The dissertation for the degree of a candidate of Economic Sciences.

08.01.01. - Political Economy. Kiev State Economical
University. Kiev, 1996.

Dissertation work reveals theoretical ground and methodological approach to problems, connected with economical centralization processes under the conditions of market relations regarding transitional stage in the Ukrainian economy. There one can find objective premises, conditions and contradictions of economical centralization process, its conceptually grounded role in establishing and rational function of market relations. On the basis of analyses of transitional processes financial-industrial integration as economical centralization factor and its main manifest form is grounded. There one investigated institutional - functional problems of establishing of entire bank system and revealed its role in economical centralization process.

Key words: economical centralization, transitional economy,
industrial financial group, bank system

AB 36.323